



12 اکتوبر 2018

داکتر سید عبدالله کاظم

توضیح مختصر در باره قومیت میرزا محمد حسین خان مستوفی الممالک

اخیراً محقق و نویسنده پرکار محترم آقای احسان لمر مقاله تحت عنوان "قاموس کبیر افغانستان - نخبه گان و شخصیت های تأثیر گذار تاریخ کشور" نوشته اند که بتاريخ دهم اکتوبر در این پورتال وزین به نشر رسیده است. آقای لمر متذکر شده اند که بخش تاریخ در قاموس کبیر شامل سه مبحث است، هریک: - رجال و شخصیت های تاریخ، - چهره های سیاسی و نظامی و - آبدات تاریخی.

آقای لمر ضمن یادآوری از یک تعداد چهره های سیاسی و نظامی اسبق نوشته اند: «این بخش حاوی کسانی است که در تاریخ افغانستان یک رول سیاسی را بازی نموده اند که از نظر اکثریت جامعه طوری که شاید و باید پذیرفته نشده اند.» او می افزاید که: «تا فعلاً در این بخش چهار شخص در ذیل معرفی گردیده است» و در این کتگوری از چهار شخص که درج قاموس کبیر شده اند، نام می برد، هریک: سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله، میرزا محمد حسین خان مستوفی الممالک، احمد علی خان لودین و حبیب الله کلکانی. در باره سه شخص اول آقای احسان لمر و در باره شخص اخیر الذکر کاندید آکامیسین اعظم سیستانی معلومات تهیه و درج ستون مربوطه قاموس کرده اند.

آقای لمر میرزا محمد حسین خان مستوفی الممالک را در ستون "معلومات مختصر" مندرجه قاموس: چنین معرفی کرده: «محمد حسین خان مستوفی الممالک فرزند رحمدل خان، پدر خلیل الله خلیلی، از خوانین قوم صافی، سیدخیل پروان» و در ستون "معلومات مکملتر" به شرح سوانح موصوف پرداخته است.

جناب کاندید آکامیسین سیستانی با استناد بعضی مآخذ از نظر قومیت میرزا محمد حسین خان را "تاجک" و ناموده کرده و ضمن یک تبصره در ستون نظر خواهی (مورخ 11 اکتوبر) چنین نوشته اند:

«قابل توجه محقق دانشمند آقای احسان لمر!

در مقاله محمدحسین خان (مستوفی الممالک) مندرج در قاموس کبیر افغانستان، قومیت محمدحسین "صافی" نوشته شده و منبع آن تاریخ غبار (ص 653) نشان داده شده است، ولی پوپلزائی مستوفی الممالک را از لحاظ قومی تاجیک ضبط کرده است. برای صحت موضوع به کتاب غبار مراجعه کردم و در صفحه متذکره من نام پدر مستوفی الممالک و قومیتش را نیافتم، ممکن شماره مآخذ یا صفحه کتاب اشتباه قید شده باشد. اما پوپلزائی که دوست استاد خلیلی و ممدوح خلیلی نیز بوده است، در شرح داستان اعدام محمد عثمانخان پروانی و دیگر مشروطه خواهان اول، مینویسد که مستوفی الممالک از باشندگان قریه سعید خیل کوهستان و به قوم تاجک بوده است. [صفحه 90، سلطنت شاه امان الله و...] و می افزاید که مستوفی الممالک شوهر خواهر عبدالرحیم خان کوهستانی قوم صافی بود. از این ازدواج دو پسر: خلیل الله و نجیب الله بوجود آمدند. (پوپلزائی، همان اثر، ص 152)

بنابراین خلیل الله خلیلی بنابر سنت مروج در افغانستان از پدر خود نسب می برد و تاجک شمرده میشود.....» (برای شرح مزید این نوشته به متن مکمل آن در ستون نظر خواهی مورخ فوق مراجعه شود - کاظم)

آقای احسان لمرسپس در توضیحیه مختصر خود (مورخ 11 اکتوبر) در آن ستون چنین خاطر نشان ساختند:

«بزرگوار نهایت محترم جناب سیستانی صاحب! باتقدیم ارادت و احتراماتم، به عرض برسانم که، فامیل ما با فامیل مرحوم محمد یوسف خان صافی (برادر مستوفی الممالک) که پدر استاد سترگ صوفی محمد اسلام خان (مین)، داکتر صاحب وسا (پدر محترمین توریالی و ببرک وسا)، محمد هاشم خان صافی (معین وزارت داخله و والی در چندین ولایت) و دکتور صاحب عیسی صافی بودند از بیشتر از هشتاد سال ارتباط فامیلی داریم. خاله بزرگوارم محترمه شرین صافی بختیار که هم صنف والده ام در مکتب مستورات امانیه بودند همیشه صافی تخلص داشتند. و قرار گفته های چهار پنج دهه قبل فامیلی شان آنها از صافی (کنرها) بودند که در کوهستان و کهدامن مسکن گزین شدند بنا به این دلیل نظر غبار صاحب برایم مورد قبول تر می باشد. با آنهم بیشتر سراغ می نمایم. اجازه دهید احتراماتم را تجدید نمایم.»

از آنجائیکه موضوع ربط با مسائل تاریخی دارد، خواستم به استناد مأخذ دست داشته به واقعیت این موضوع روشنی اندازم: در صفحات 651 تا 656 کتاب "افغانستان در مسیر تاریخ" (تألیف زنده یاد غبار) که شرحی در باره "اداره استخبارات" و سپس "زندانها و طرز مجازات" مربوط دوره سلطنت امیر عبدالرحمن خان گزارش یافته و در چند جا از میرزا محمد حسین خان کوتوال نامبرده شده بدون آنکه از نسب "قومی" او ذکری رفته باشد، چنانچه در یک قسمت آن آمده است: «از مشاهیر کوتوالان او نایب میرسلطان خان، میرزا محمد حسین خان و میرزا عبدالرؤف خان (نائب کوتوال) بشمار میرفت که تذکر اسم آنان مردم را بوحشت می انداخت» (صفحه 652) [کوتوالی یعنی قوماندانی امانیه و پولیس]

به همین ترتیب وقتی به مأخذ متذکره جناب سیستانی صاحب مراجعه کردم [در شرح داستان اعدام محمدعثمانخان پروانی و دیگر مشروطه خواهان اول، مینویسد که مستوفی الممالک از باشندگان قریه سعید خیل کوهستان و به قوم تاجک بوده است. [صفحه 90، سلطنت شاه امان الله و...] می افزاید که مستوفی الممالک شوهرخواهر عبدالرحیم خان کوهستانی قوم صافی بود. از این ازدواج دو پسر: خلیل الله ونجیب الله بوجود آمدند. (پوپلزائی، همان اثر، ص 152)]، در صفحه 90 (کتاب: "سلطنت امان الله شاه...، جلد اول) تذکری در باره نسب قومی میرزا محمد حسین خان نرفته و در زیر عنوان فرعی "مخالفت مستوفی الممالک با دولت با استقلال امانی" در صفحه بعدی نیز چنین تذکری به نظر نمیرسد، اما در صفحه 152 آن کتاب تحت عنوان فرعی "اعدام مستوفی الممالک" این موضوع صراحت می یابد، چنانکه استاد عزیزالدین وکیلی پوپلزائی می نویسد: «میرزا محمد حسین خان از ساکنین قریه سعید خیل کوهستان سمت شمالی کابل و از ملیت [!] تاجک و در عهد امیر عبدالرحمن خان کوتوال و برگد و سردفتر محاسبات دولتی [سر دفتر سنجش] و تا سنه 1322 ق [1283 ش] باین نام بسربرد...»؛ همچنان فوفلزائی در پاورقی شماره 2 در همان صفحه در باره شوهر خواهر او عبدالرحیم خان کوهستانی قوم صافی و دیگر منسوبین خانواده میزرا محمد حسین خان نیز معلومات مختصر ارائه میکند.

استاد پوپلزائی در کتاب دیگر خود "فرهنگ کابلستان"، (جلد دوم، صفحه 1129 تا 1148) شرحی مفصلی در باره استاد خلیل الله خلیلی دارد که ضمناً در سه صفحه اول آن راجع به پدر استاد خلیلی یعنی محمد حسین خان مستوفی الممالک معلومات میدهد و در یک قسمت آن (در صفحه 1131) چنین می نویسد: «در برج اسد سال 1334 ش رساله تاریخیچه یی را به عنوان "دیوان اعلی" از طرف وزارت مالیه بیادگار سی و ششمین سالروز استقلال افغانستان به منصفه طبع و نشر سپردم،

د پانو شمیره: له 2 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته راوبلې. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنی د لیکنیزې بڼې پازوالې د لیکوال په غاړه ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په خیر و لولئ

در آن تألیف خود از میرزا محمد حسین خان کوهستانی مستوفی الممالک عهد سراجیه یاد نمودم و این دفعه اول است که بعد از دوره سراج الاخبار افغانیه عکس و مختصر شرح زندگانی او در مطبوعات افغانستان به نشر میرسد. در پایان کلیشه عکس آن این عبارات را درج نمود:

(جناب میرزا محمد حسین خان مرحوم قوم صافی مستوفی الممالک و نائب سالار ملکی و نظامی در عصر سعادت حصه اعلیحضرت سراج الملة و الدین امیر حبیب الله خان شهید و آخرین شخصی که لقب استیفاء مملکت در افغانستان به ختم عمر او اختتام یافت)

متن فوق با یک فوتوی میرزا محمد حسین خان با لباس نظامی در سراج الاخبار افغانیه به نشر رسیده و استاد پوپلزائی آنرا عیناً از سراج الاخبار کاپی و در صفحه 48 کتاب "دیوان اعلی" خود به چاپ رسانیده است که این عکس و متن مذکور را به حیث یک سند بیشتر قابل اعتبار تقدیم میدارم:



با ارئه سند منتشره در سراج الاخبار و نیز معلومات شخصی اینجانب که از استاد بزرگوار خود مرحوم مغفور صوفی صاحب محمد اسلام خان مین داشتم و نیز شناختی از قدیم با سائر اعضای خانواده استاد مین و مرحوم داکتر وسا و پسران شان داشتم، به این نظر که محمد حسین خان از قوم صافی بوده و اما مثل بعضی خانواده های پشتون که در ازای چند نسل در محیط دری زبان زندگی کردند، به تدریج از نظر فرهنگی در جمله پشتون های دری زبان در آمدند و اشتباهاً از نظر قومیت "تاجک" شناخته

شدند. اینکه خانواده مرحوم میرزا محمد حسین و استاد خلیلی را بعضی ها منسوب به قوم "تاجک" میدانند، یکی به همین دلیل و دیگر به دلیل همکاری آنها با حبیب الله کلکانی بوده است.

اینکه چرا استاد پوپلزائی دچار دو ادعای متناقض شده در یکجا میرزا محمد حسین خان را تاجک و در جای دیگر صافی [پشتون] یاد کرده است، واقعیت امر را میتوان از ورائی متن برگرفته از سراج الاخبار بدست آورد، چنانکه خود استاد پوپلزائی آنرا درج کتاب "دیوان اعلی" خود نموده است.

د پانوی شمیره: له 3 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنی د لیکنیزی بنی پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرو مخکې په خیر و لولۍ

در ارتباط با استاد خلیل الله خلیلی و شرح حال او در مبحثی که تحت عنوان فرعی "مقرری خلیل الله خلیلی به مشاوریت مطبوعاتی حضور" در کتاب "فرهنگ کابلستان" توسط استاد پوپلزائی مرحوم نوشته شده و یک قسمت آن فوقاً اقتباس گردید، مطالب بسیار دلچسپ دیگر نیز وجود دارد که در کمتر جای دیگر به چشم میخورد. اینکه پوپلزائی "مدوح" استاد خلیلی بوده باشد، از ورای نوشته او برعکس معلوم میشود، بخصوص در مورد بعضی مطالب مندرج کتاب "عیاری از خراسان" و بعضی موضوعات دیگر استاد پوپلزائی با شناخت نزدیک که از استاد خلیلی در مدت همکاری که باهم در طول سالها داشتند، تذکرات انتقادی وجود دارد که اگر در صورت مساعدت فرصت، برای معلومات مزید عین متن را برگرفته از آن کتاب خدمت علاقمندان عزیز تقدیم خواهم کرد. پایان

د پانو شمیره: له 4 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په خیر و لولئ